

РОЛЬ ЦИВІЛЬНО- ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ЗАХИСТІ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ:

досвід України



CENTER FOR
CIVILIANS IN CONFLICT
SINCE 2003

RECOGNIZE. PREVENT. PROTECT. AMEND.

October 2023

T +1 202 558 6958

E comms@civiliansinconflict.org

civiliansinconflict.org

МІСІЯ ТА БАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

Центр з питань захисту цивільного населення в умовах конфлікту (Center for Civilians in Conflict (CIVIC)) – це міжнародна організація, чия діяльність присвячена сприянню захисту цивільного населення у збройних конфліктах. Візією CIVIC є світ, у якому жодній цивільній особі не завдається шкоди під час конфлікту. Наша місія полягає в наданні підтримки громадам, які постраждали від збройного конфлікту, та шукають захисту, й зміцненні рішучості та спроможності збройних сторін конфліктів запобігати та реагувати на шкоду цивільним.

CIVIC 2003 року заснувала Марла Рузіка, молода активістка в гуманітарній сфері, яка спрямовувала свої зусилля на захист цивільних, що постраждали внаслідок війни в Іраку та Афганістані. Вшановуючи спадок Марли, CIVIC продовжує неухильно працювати над захистом цивільних у збройних конфліктах. Сьогодні CIVIC присутній у багатьох зонах конфлікту та столицях ключових країн у всьому світі, де організація співпрацює з цивільними аби донести ті проблеми, що їх турбують, до влади, залучає збройні сторони конфлікту до процесу зменшення шкоди, яку вони завдають цивільному населенню, та надає рекомендації урядам країн та міжнародним структурам, яким чином можна розробляти та приймати стійкі документи державної політики, які сприятимуть порятунку життя людей.

Сила CIVIC полягає у його підході та досвіді покращення результатів захисту цивільного населення шляхом безпосередньої співпраці з громадами, які постраждали від збройного конфлікту, та збройними сторонами конфлікту. Ми у CIVIC вважаємо, що цивільні особи – це не «супутні втрати», й шкода цивільним не є наслідком конфлікту, якого не уникнути, – шкоді цивільному населенню можна та потрібно запобігати.

ПОДЯКИ

Сергію Тарасову, фахівцю CIVIC з питань взаємодії зі збройними силами, провідному досліднику та автору звіту. Александеру Гріфу, директору CIVIC в Україні за редагування звіту, Олександрю Оліфірову, фахівцю CIVIC з питань взаємодії зі збройними силами за допомогу в зборі та обробці інформації. Рецензентами звіту стали Кароліна Маклахлан, старша радниця CIVIC з питань політики, та Лорен Спінк, старша радниця CIVIC з питань досліджень. Звіт також прорецензували Ніколас Кролі з консалтингової компанії FrontLine Advisory та Станіслава П. Младенова, глобальна наукова співробітниця Центру з прав людини і гуманітарних досліджень (Center for Human Rights and Humanitarian Studies) та науковий співробітник Ініціативи з питань нерегулярних збройних формувань при Військовій академії США у Вест-Пойнті (Irregular Warfare Initiative at West Point).

CIVIC висловлює вдячність полковнику Володимирі Лямзіну, начальнику Центрального Управління цивільно-військового співробітництва Генерального Штабу Збройних Сил України, та його команді за сприяння у проведенні дослідження, а також за допомогу в організації інтерв'ю з військовослужбовцями. CIVIC також дякує полковнику Олексію Ноздрачову, засновнику системи цивільно-військового співробітництва в Україні, та Ірині Шопіній, професорці Львівського державного університету внутрішніх справ, за допомогу в організації деяких важливих інтерв'ю, зборі та обробці інформації, а також за участь у редагуванні звіту. CIVIC глибоко вдячний усім офіцерам ЦВС та представникам органів місцевого самоврядування, які взяли участь в інтерв'ю та поділилися своїми думками та досвідом для проведення цього дослідження.

Ми також хочемо подякувати Уряду Канади за підтримку діяльності CIVIC в Україні та підтримку у проведенні цього дослідження та публікації звіту.

ЗМІСТ

Скорочення	vi
Загальний огляд	1
Рекомендації	3
Методологія	4
Історія питання	5
Розвиток завдань і потенціалу ЦВС до повномасштабного російського вторгнення 2022 року	8
На старті: ЦВС протягом перших кількох років після вторгнення Росії до Криму	8
Подальші зусилля зі створення професійної системи ЦВС ЗСУ: 2016-2020 рр.	10
Концепція ЦВС напередодні повномасштабного вторгнення Росії в Україну	12
ЦВС в умовах конфлікту високої інтенсивності після 24 лютого 2022 року.	13
Зростання ролі ЦВС у захисті цивільного населення	13
Зміна структур ЦВС	17
Проблеми діяльності ЦВС в умовах війни високої інтенсивності	19
Висновок.	23
Додаток: Хронологія основних військових подій та розвитку ЦВС.	24

СКОРОЧЕННЯ

АТО	Антитерористична операція
ВА	Військова Адміністрація
ВЗВ	Відділ зв'язків з громадськістю
ВІКНУ	Військовий інститут Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
ВОС	Військово-облікова спеціальність
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
ВЦА	Військово-Цивільна Адміністрація
ГШ	Генеральний штаб
ЗВ	Зона відповідальності
ЗСУ	Збройні Сили України
ЗЦН	Захист цивільного населення
МНК	Мобільна навчальна команда
МО	Міністерство Оборони
ОЗ	Офіцер зв'язку
ОпКом	Оперативне Командування
ПВЕСІІ	Політична, військова, економічна, соціальна, інформаційна, інфраструктурна сфера, довкілля і час
ПЗМ	«Партнерство заради миру»
РД	Розбудова доброчесності
РФ	Російська Федерація
СтратКом	Стратегічне Командування
ТрО	Територіальна оборона
ЦВВ	Цивільно-військова взаємодія
ЦВС	Цивільно-військове співробітництво
ЦПД	Центр передового досвіду

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Після того, як Російська Федерація (РФ) розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, порівняно менша за чисельністю та гірше оснащена українська армія швидко перейшла до активних дій. Серед українських військових на передовій були й офіцери цивільно-військового співробітництва (ЦВС), які здатні відігравати життєво важливу роль у захисті цивільного населення, взаємодіючи із провідними представниками громад, допомагаючи військовим командирам оцінювати гуманітарну обстановку з метою підвищення ефективності військових операцій та зменшення шкоди для цивільного населення внаслідок бойових дій, а також допомагаючи координувати діяльність цивільних та військових органів влади. Під час російських бомбардувань, які часом були безжалісними і невибірковими, українські офіцери ЦВС допомагали інформувати цивільне населення про правила поведінки під час комендантської години та на блокпостах, особисто евакуювали цивільне населення або допомагали координувати його евакуацію, а також надавали підтримку у відновленні об'єктів критичної інфраструктури.

ЦВС як військово-облікову спеціальність (ВОС) було створено 2014 року. З 2014 до початку 2022 року Україна поступово вдосконалювала доктрину ЦВС, розбудовувала структуру ЦВС у складі Збройних Сил України та розвивала її потенціал. Організація Північноатлантичного договору (НАТО) надавала Україні підтримку в реалізації деяких із цих зусиль шляхом проведення різноманітних навчань і консультацій у рамках стратегічного партнерства між НАТО і Україною. У той час як країни-члени НАТО мають значний практичний досвід у сфері ЦВС під час миротворчих, антитерористичних та стабілізаційних операцій, війна в Україні не вписується в жодну з цих парадигм. Починаючи з лютого 2022 року в Україні триває високоінтенсивний збройний конфлікт між Україною та РФ, що вимагає захисту території однієї країни від широкомасштабного вторгнення з боку іншої. Дослідження CIVIC, яке ґрунтується на вивченій літературі та проведеній низці інтерв'ю з військовими та цивільними посадовими особами в Україні, описує процес розвитку сил і засобів ЦВС в Україні, а також те, як змінилася роль ЦВС у новому контексті збройного конфлікту високої інтенсивності. У цьому звіті підсумовано висновки CIVIC та запропоновано рекомендації для вищого керівництва щодо усунення прогалин та викликів, які спостерігалися під час реалізації заходів ЦВС у 2022-2023 роках.

З початком повномасштабного вторгнення РФ 2022 року потреба Збройних Сил України (ЗСУ) у здійсненні заходів ЦВС значно зросла. Механізми ЦВС досі продовжують адаптуватися до масштабу та темпів конфлікту, що загостило багато вже наявних проблем, серед яких обмежені можливості для підготовки офіцерів ЦВС, нестача транспортних засобів для забезпечення доступу підрозділів ЦВС до постраждалих громад, а також відсутність законодавства, яке б чітко визначало завдання та повноваження офіцерів ЦВС. Наприклад,

Дослідження CIVIC описує процес розвитку сил і засобів ЦВС в Україні, а також те, як змінилася роль ЦВС у новому контексті збройного конфлікту високої інтенсивності.



Березень 2016, Донецька область: Група ЦВС 93 бригади на завданні.

через стрімке формування Сил територіальної оборони (ТрО) офіцери ЦВС, призначені до складу ТрО, не проходили професійний відбір або підготовку за програмою ЦВС. Багато з них до переведення на ці посади працювали в інших сферах або мали іншу спеціальність. Крім того, термінове перетворення багатьох цивільних адміністрацій на військові адміністрації (ВА) спричинило певну плутанину щодо розподілу повноважень, а також конфлікт між ВА та військовим командуванням.

Хоча офіцери ЦВС сприяють захисту цивільного населення в багатьох індивідуальних випадках, успішність їхньої роботи обмежується недостатнім розумінням їхньої ролі як з боку представників військового керівництва, так і з боку органів публічної влади (інколи самими офіцерами). Як наслідок – відсутність централізованого або стандартизованого підходу до розв'язання цієї проблеми. Такі обмеження суттєво вплинули, серед іншого, на здатність офіцерів ЦВС допомагати координувати евакуацію цивільного населення та брати ефективну участь у процесах військового планування.

Війна призвела до одночасної появи в Україні багатьох нагальних потреб. Без сумніву, уряд і військові посилено працюють у різних напрямках, намагаючись задовольнити ці потреби. Однак, необхідна додаткова політична воля, яка б допомогла подолати деякі з виявлених дослідниками CIVIC прогалин і викликів, а також сприяла б кращому розумінню ролі ЦВС у ЗСУ. Крім того, неможливо переоцінити важливість постійного професійного розвитку офіцерів ЦВС та забезпечення їх необхідними ресурсами, особливо з огляду на мінливий характер військових завдань в умовах війни, що триває.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

- Удосконалити Закон України «Про Збройні Сили України», включивши до нього положення про необхідність ЗСУ приділяти першочергову увагу захисту цивільного населення при проведенні військових операцій. Регламентувати роль, права та обов'язки офіцерів ЦВС у забезпеченні виконання цього положення.

Кабінету Міністрів України:

- Ратифікувати проект Національної стратегії із захисту цивільного населення у збройних конфліктах з метою забезпечення того, щоб захист цивільного населення був стратегічним пріоритетом у високоінтенсивній війні, що триває. Роль офіцерів ЦВС у сприянні захисту цивільного населення має бути чітко сформульована, включаючи роль ЦВС у проведенні оцінки загроз, координації зусиль військових і цивільних органів влади, супроводі проведення евакуаційних заходів та пом'якшенні негативного впливу конфлікту на населення.

Міністерству оборони України та Збройним Силам України:

- Підвищити інституційний та кадровий потенціал ЦВС ЗСУ шляхом збільшення кількості курсантів, які можуть пройти навчання з цивільно-військового співробітництва за програмою Військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, підвищення доступності курсу вдосконалення професійної підготовки ЦВС, визначення найкращих курсантів та слухачів для роботи інструкторами у майбутньому, а також розгортання мобільних навчальних команд ЦВС.
- Відновити проведення оцінювання професійної придатності в ході відбору та призначення офіцерів на посади в підрозділах ЦВС.
- Створити консультативну групу за участю представників громадянського суспільства, органів державної влади та місцевого самоврядування з метою відпрацювання концепції і практик ЦВС в умовах війни високої інтенсивності та для сприяння розвитку знань і керівних принципів реалізації заходів ЦВС у таких умовах. Враховувати отримані результати під час проведення спільних навчань, у програмах військової підготовки та під час спілкування з партнерами.
- Проводити конференції, семінари та круглі столи із залученням органів публічної влади та військового управління, урядових організацій та наукової громадськості з метою розповсюдження та аналізу позитивного досвіду у сфері ЦВС, уточнення його функцій і завдань. Якщо проведення очних зустрічей становить проблему в нинішніх умовах, розглянути можливість організації онлайн-форумів, відеоконференцій або обміну інформацією в режимі відеозв'язку або у форматі записаних повідомлень.
- Поступово оснащувати підрозділи ЦВС, розгорнуті в районах ведення бойових дій високої інтенсивності, броньованими транспортними засобами, щоб вони могли ефективніше виконувати покладені на них обов'язки та не наражати на небезпеку цивільне населення під час супроводу евакуаційних заходів. Це дозволить мінімізувати втрати серед офіцерів ЦВС під час виконання ними завдань у населених пунктах поблизу лінії бойового зіткнення, підвищити мобільність підрозділів, а також зменшити кількість загиблих і поранених серед цивільного населення під час евакуації.

МЕТОДОЛОГІЯ

Цей звіт підготовлено на основі вторинного аналізу загальнодоступної інформації та первинного аналізу якісних напівструктурованих інтерв'ю, які CIVIC провів із ключовими інформантами. Дослідження було проведено у два етапи. На першому етапі CIVIC проаналізував інформацію з відкритих джерел щодо тенденцій у сфері цивільно-військового співробітництва. Такими загальнодоступними даними були дані з офіційних веб-сайтів українських державних органів, органів місцевого самоврядування, НАТО та ЗСУ, а також веб-сайтів неурядових, міжнародних організацій та засобів масової інформації. CIVIC проаналізував доктринальні документи, а також статті в академічних журналах. Прогалини, виявлені на першому етапі дослідження, допомогли сформулювати дослідницькі питання, які CIVIC розглянув на другому етапі дослідження.

Під час другого етапу дослідження було зібрано первинні дані шляхом проведення експертних інтерв'ю з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, цивільними експертами та військовослужбовцями, які раніше працювали або продовжують працювати в Управлінні та підрозділах ЦВС. CIVIC провів інтерв'ю із 31 колишнім і чинним військовослужбовцями зі сфери ЦВС, а також із 10 представниками органів публічної влади та цивільними профільними експертами. Інтерв'ю було проведено як очно, так і дистанційно. Всі учасники погодилися говорити з CIVIC на умовах анонімності. Кожному інтерв'ю було присвоєно унікальний номер, що його наведено при цитуванні. Цитати містять належну інформацію про джерело інформації, але не дають змоги ідентифікувати осіб, які поділилися своїми міркуваннями з CIVIC.

Висновки та підсумкові рекомендації цього звіту ґрунтуються на вивченій CIVIC літературі та доктрині, а також на аналізі первинних даних, зібраних під час напівструктурованих інтерв'ю. Вони також спираються на досвід автора звіту, який служив офіцером ЦВС ЗСУ 2016 року та офіцером командування Сил територіальної оборони 2022 року.

ІСТОРІЯ ПИТАННЯ

У збройних силах західних країн цивільно-військове співробітництво концептуально розглядалося і впроваджувалося як форма технічної підтримки під час «холодної війни». Воно розгорталося на тактичному рівні, але не було критично важливим напрямом для забезпечення досягнення військово-політичних цілей. Заходи ЦВС зводилися до сприяння усуненню перешкод на шляху до успішного проведення військових операцій та їх ресурсного і матеріально-технічного забезпечення. У 1990-х роках, коли НАТО вперше розгорнуло свої війська для припинення насильства в Боснії, а потім у Косово, концепція військового альянсу в частині ЦВС ґрунтувалася на баченні ЦВС як допоміжної або другорядної діяльності. Проте реальність, з якою війська НАТО зіткнулися в Боснії та Косово, а також покладені на них завдання поставили під сумнів цю концепцію. Так само, коли війська НАТО проводили антитерористичні операції та операції зі стабілізації в Іраку і Афганістані, збройні сили відігравали важливу роль у підтримці цивільної влади та виконанні широкого спектра інших важливих завдань ЦВС.

Цей досвід спонукав НАТО переглянути концепцію ЦВС у своїй доктрині та посилити роль ЦВС, визначивши його частиною комплексного підходу до врегулювання кризових ситуацій.¹ Сьогодні, після трьох десятиліть динамічного розвитку завдяки досвіду врегулювання криз, боротьби з повстанцями і проведення стабілізаційних операцій, НАТО визначає цивільно-військову взаємодію (ЦВВ) як «групу заходів, побудованих на комунікації, плануванні і координації, яку здійснюють усі військові структури НАТО спільно з міжнародними і місцевими невійськовими суб'єктами як під час операцій НАТО, так і при підготовці до них».² Доктрина НАТО визначає ЦВС як «спільну діяльність, що передбачає використання сукупності сил і засобів, необхідних для забезпечення виконання цілей місії, та дозволяє командуванню НАТО бути ефективно залученим до широкого спектру цивільно-військової взаємодії з різноманітними невійськовими суб'єктами».³ Загальною метою ЦВВ, згідно з доктриною НАТО, є підвищення ефективності цивільних і військових дій при реагуванні на кризи – підхід, в рамках якого цивільні та військові питання розглядаються як такі, що взаємно підсилюють одне одного, а не перебувають у підпорядкуванні одного над іншим.⁴

На сьогодні організації та країни мають різні підходи до ЦВС. Відмінності в національних підходах існують навіть серед країн-членів НАТО, які домовились про єдині визначення. Проте, більшість збройних сил світу мають професійну службу взаємодії з цивільним населенням під назвою ЦВС або «9», так само як і військові компоненти миротворчих операцій Організації Об'єднаних Націй (ООН). Ця служба носить назву J-9 для спільних операцій і A-9 для армійських операцій.

У той час як підрозділи ЦВС забезпечують основу цивільно-військової взаємодії, вони також підтримують реалізацію ширших координаційних заходів, у тому числі тих, які здійснюють інші підрозділи або штаби командирів. І хоча підрозділи ЦВС є військовими структурами, до ЦВВ може бути залучено різні організації з різними мандатами, можливостями і методами роботи, особливо в районах ведення активних бойових дій. Серед них – органи публічної влади, окремі цивільні особи та більш-менш формалізовані групи. Наприклад, Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП ООН) допомагає сприяти цивільно-військовій взаємодії під час ліквідації наслідків катастроф і конфліктів і часто проводить регулярні цивільно-військові координаційні наради, щоб допомогти неупередженим гуманітарним організаціям, цивільним установам і збройним силам співіснувати і вирішувати конфліктні ситуації.⁵ Таким чином, здійснення заходів ЦВС від імені військових вимагає готовності до різних методів роботи і розуміння взаємних пріоритетів, часових рамок і обмежень.⁶



Лютий 2016, Донецька область: Група ЦВС разом з волонтерами роздають продукти цивільному населенню

Хоча Україна не є членом НАТО, вона підтримує відносини з військовим альянсом ще з початку 1990-х років. 1997 року ці відносини було формалізовано у вигляді партнерства шляхом підписання Хартії між Україною та НАТО, і це партнерство передбачало підтримку з боку НАТО у розвитку військового потенціалу України.⁷ Після вторгнення Росії в українську АР Крим у лютому 2014 року на Уельському саміті НАТО у вересні 2014 року було прийнято декларацію, в якій наголошувалося на підтримці України та важливості партнерства між НАТО і Україною.⁸ З того часу НАТО посилило свою підтримку України у розбудові та розвитку її військово-технічного потенціалу. Цивільно-військова взаємодія та захист цивільного населення є двома важливими сферами співпраці, де підтримка України з боку НАТО посилилась після вторгнення Росії до Криму.⁹

У відповідь на вторгнення Росії до Криму Україна спочатку зобов'язалася нарощувати свій військовий потенціал, про що оголосив заступник глави Адміністрації Президента України Дмитро Шимків.¹⁰ Крім того, Україна активізувала свою участь у програмі «Партнерство заради миру» (ПЗМ), яка є рамковою програмою для НАТО і країн-партнерів, що дозволяє їм спільно розвивати свої спроможності і співробітництво.¹¹ Цьому сприяла низка зобов'язань і домовленостей, покликаних зміцнити військовий потенціал України, а також поглибити сумісність українських військових систем із військовими системами країн-членів НАТО. Наприклад, у грудні 2015 року представники України і НАТО підписали Дорожню карту Україна-НАТО з оборонно-технічного співробітництва,¹² а 2016 року Міністерство оборони України видало Стратегічний оборонний бюлетень України, в якому взаємосумісність зі структурами НАТО було визначено ключовою метою військових реформ.¹³ Задля досягнення цих цілей Україна 2016 року отримала від НАТО Комплексний пакет допомоги (КПД). Згідно з КПД та іншими документами НАТО, досягнення взаємосумісності передбачає інвестиції у розвиток військової інфраструктури, технологічних та інформаційних систем, а також розробку спільної доктрини, систем підготовки і структур. До засобів забезпечення

взаємосумісності належать, наприклад, здатність розгортати війська і здатність вести обмін інформацією між органами публічної влади і військового управління.¹⁴

У червні 2017 року Верховна Рада України ухвалила закон, за яким членство в НАТО було знову оголошено стратегічною метою зовнішньої та безпекової політики країни, а 2019 року набула чинності відповідна поправка до Конституції України.¹⁵ 25 березня 2021 року Президент України затвердив нову Стратегію воєнної безпеки України. Нею передбачено розвиток особливого партнерства з НАТО з метою набуття членства в Альянсі. Стратегія чітко визначає цілі, пріоритети та завдання оборонної політики України, а також запроваджує комплексний підхід до оборони на засадах стримування, стійкості та взаємодії.¹⁶ НАТО підтримало реформування сектору безпеки і оборони України через різноманітні, створені для цього механізми, серед яких: Спільна робоча група з питань воєнної реформи, Процес планування та оцінки сил, Програма НАТО з розбудови доброчесності (РД) та Річна цільова програма з РД, Програма НАТО з удосконалення військової освіти, Спільна робоча група з питань оборонно-технічного співробітництва, а також Представництво НАТО в Україні, яке працює як консультативна місія.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 2022 року змусило підрозділи ЦВС розширити свою діяльність на додаткові території. Масштабні бойові дії високої інтенсивності призвели до переміщення майже 8 мільйонів людей, багато з яких потребували допомоги у евакуації під потужними російськими бомбардуваннями. Попри те, що багато українців евакуювалися з окупованих Росією територій, чимало цивільних осіб залишилися на окупованих територіях та на лінії бойового зіткнення між ЗСУ та російською армією. У цій ситуації військовослужбовці ЗСУ допомагають в евакуації цивільного населення, надають йому необхідну інформацію для прийняття рішень про самозахист, мінімізують шкоду цивільному населенню у районах ведення бойових дій, а також підтримують органи публічної влади, в тому числі правоохоронні органи, в розпал широкомасштабних операцій та на нещодавно звільнених територіях.

Незважаючи на те, що після перегляду доктрини НАТО ЦВС стало одним із ключових елементів ведення військових операцій, значна частина знань і керівних принципів, вироблених західними країнами для сфери ЦВС, ґрунтується на досвіді проведення антитерористичних, антиповстанських, стабілізаційних і миротворчих операцій, а не на протистоянні між великими державами і такій формі традиційної війни, з якою нині зіткнулася Україна. Наприклад, згідно з практикою армії США, фахівці з цивільних питань, які забезпечують діяльність ЦВС, як правило, розглядаються як механізм, що вступає в гру після завершення основних бойових дій, і їхня роль не висвітлюється в нових директивах на випадок можливого протистояння між великими державами.¹⁷ У чинній доктрині ЦВС НАТО зазначено, що ЦВС актуальне для всіх типів операцій, а також підкреслюються деякі відмінності між врегулюванням кризових ситуацій і широкомасштабними бойовими діями. Крім того, в посібнику НАТО зазначено, що під час захисту території основну відповідальність за реалізацію ЦВС несе держава, яка обороняється, за необхідності для надання підтримки, зокрема, в управлінні міграційними потоками і захисті критично важливої інфраструктури, можуть бути залучені союзники по Альянсу.¹⁸ У посібнику вказано, що «значна військова присутність потребуватиме ресурсномістких заходів і підвищеного попиту на взаємодію групи ЦВС із залишками органів влади та/або лідерами громад, а також із наявними міжнародними організаціями (МО)/неурядовими організаціями (НУО)». ¹⁹ Однак ці документи містять недостатньо вказівок і деталей щодо того, яким видам діяльності ЦВС слід надавати пріоритет під час широкомасштабних бойових дій, як їх готувати і як адаптувати заходи ЦВС до потреб територіальної оборони.²⁰ Беручи до уваги ці прогалини, аналіз досвіду України в реалізації заходів ЦВС під час боротьби з повномасштабним російським вторгненням може дати цінні уроки не лише українській владі, але й іншим країнам і арміям, які потребують оновлення і перевірки своїх припущень, доктрин і підходів до ЦВС під час проведення широкомасштабних бойових дій.

РОЗВИТОК ЗАВДАНЬ І ПОТЕНЦІАЛУ ЦВС ДО ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ 2022 РОКУ

На старті: ЦВС протягом перших кількох років після вторгнення Росії до Криму

До 2014 року в українській армії не існувало чітко визначеної або формалізованої структури ЦВС. Лише після вторгнення Росії до Криму в складі ЗСУ було створено Управління цивільно-військового співробітництва, а цивільно-військове співробітництво між армією та цивільними установами стало окремою функцією збройних сил.²¹ Потреба в ній виникла у зв'язку з тим, що військовим підрозділам ЗСУ доводилося співпрацювати з цивільними волонтерами для надання критично важливої допомоги цивільному населенню Луганської та Донецької областей.²²

У перший рік російського вторгнення основним завданням підрозділів цивільно-військового співробітництва ЗСУ стало налагодження тісної взаємодії між військовими та цивільним населенням з метою нейтралізації дестабілізуючих факторів та забезпечення сприятливих умов для виконання завдань, покладених на підрозділи ЗСУ. Для цього офіцери ЦВС, наприклад, роз'яснювали цивільному населенню суть військових операцій, а також виявляли та вирішували проблеми цивільних осіб, пов'язані з використанням цивільних ресурсів та інфраструктури у військових цілях.²³ Крім того, постала нагальна потреба у створенні механізму пошуку та повернення з тимчасово окупованих територій тіл українських військовослужбовців, які загинули в бою. ЗСУ започаткували проєкт «Евакуація 200» для вилучення тіл загиблих воїнів та їх транспортування до медичних установ для подальшої ідентифікації та поховання. Офіцери ЦВС та волонтери взяли на себе цю роль, яку згодом було формально визнано одним із завдань ЦВС в Україні.²⁴

Протягом початкового періоду становлення ЦВС ЗСУ існували суперечливі погляди між новоствореною службою ЦВС та наявною пострадянською службою, відповідальною за роботу з особовим складом та його морально-психологічне забезпечення (МПЗ). Багато військових командирів не до кінця розуміли важливість і завдання ЦВС, що призводило до протиріч. Офіцери МПЗ намагалися перебрати на себе місію ЦВС, стверджуючи, що їхні обов'язки передбачають роботу з «людьми» та кадровими питаннями, що дозволяє їм легко взаємодіяти з цивільним населенням України. Однак офіцери ЦВС успішно відстояли свою позицію та зберегли структуру ЦВС як окремого компоненту ЗСУ.

5 травня 2014 року в Національному університеті оборони України розпочали викладання курсу із ЦВС для офіцерів ЗСУ, які планувалися на ротацію на схід України, що дало старт процесу трансформації структур і механізмів ЦВС до їх сучасної форми. Водночас невеликі тактичні групи ЦВС почали виконувати покладені на них завдання в окремих районах Донецької та Луганської областей, які визначив український уряд як зону проведення антитерористичної операції (АТО). Одну групу ЦВС було направлено до Херсонської та Миколаївської областей, а друга увійшла на територію Донецької області.²⁵ Спочатку ці групи ЦВС були невеликими мобільними формуваннями з трьох-п'яти офіцерів. Вони постійно пересувалися різними населеними пунктами, проводили оцінку обстановки та умов і слугували своєрідним «мостом» між цивільним населенням, органами державної влади, місцевого самоврядування та ЗСУ. З часом чисельність цих мобільних груп зросла до 12-15 офіцерів.²⁶

На початковому етапі своєї роботи групи ЦВС здійснювали широкий спектр заходів, пов'язаних із забезпеченням потреб у захисті соціально вразливих верств населення у районах, недоступних або важкодоступних для цивільних урядових установ і гуманітарних організацій. Групи ЦВС брали участь у координації зусиль з органами державної влади та місцевого самоврядування, неурядовими та міжнародними організаціями, забезпечували військовий супровід представників гуманітарних організацій під час доставки допомоги та відновленні цивільної інфраструктури, а іноді безпосередньо надавали допомогу цивільному населенню в районах, куди не могли дістатися інші організації. Очікувалося, що новостворені групи також сприятимуть формуванню позитивного ставлення цивільного населення до ЗСУ та запобіганню кризових ситуацій.²⁷ До певної міри вони робили це, беручи участь в урочистостях з нагоди державних свят і ювілеїв, а також допомагаючи поширювати наративи про ЗСУ, які висвітлювали українську армію в позитивному світлі.²⁸

Сприйняття ЗСУ громадськістю

Початок збройної агресії РФ у Криму 2014 року докорінно змінив характер відносин між військовими та багатьма цивільними громадянами країни. Дії ЗСУ почали більшою мірою позначатись на повсякденному житті цивільного населення, і у багатьох українців з'явилося бажання активно підтримувати армію в боротьбі з російською агресією. 2015 року опитування, яке провів дослідницький центр Pew Research Center в усіх областях України (за винятком Луганської та Донецької), показало, що українське населення краще ставиться до армії, ніж до будь-якої іншої гілки влади. 72% опитаних українців заявили, що військові позитивно впливають на перебіг подій в Україні, тоді як 32% вважали, що таку позитивну роль відіграє уряд у Києві, і лише 11% позитивно оцінили роботу судової системи. При цьому ставлення до військових було більш позитивним на заході країни, ніж у східних регіонах. Лише 63% цивільного населення на сході вважали, що військові мають позитивний вплив, порівняно із 79% на заході.²⁹

2015 року керівництво ЗСУ ухвалило рішення про розширення системи цивільно-військового співробітництва у ЗСУ та створило перші два Об'єднані центри цивільно-військового співробітництва у Маріуполі та Северодонецьку. Основною метою створення цих центрів було підвищення спроможності ЗСУ протистояти викликам, що виникали у зв'язку з надзвичайно важкою ситуацією на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей.³⁰ Протягом 2015 року групи ЦВС використовували виділені їм ресурси для створення безпечних та сприятливих умов для проведення місцевих виборів у підконтрольних Україні районах зони АТО. Вони також доставили 1,5 тис. тон життєво важливої допомоги до Донецької та Луганської областей, у співпраці з волонтерськими та неурядовими організаціями допомогли евакуювати майже 1500 цивільних мешканців міста Дебальцеве, а також започаткували проєкт із мінної безпеки та розмінування у Донецькій та Луганській областях разом з кількома міжнародними неурядовими організаціями.³¹ Своєю діяльністю офіцери ЦВС допомогли мінімізувати негативні наслідки бойових дій для цивільного населення в зоні АТО. Офіцери ЦВС також допомагали протидіяти інформаційним операціям РФ проти українського населення, розповсюджуючи українські газети та журнали, допомагаючи обладнати радіостанції в деяких населених пунктах, а також розробляючи та поширюючи інформаційні буклети.³²

У мирний час державне управління в регіонах України здійснювали місцеві державні адміністрації (МДА). 3 лютого 2015 року було ухвалено Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» (ВЦА), який передбачав утворення ВЦА як нових тимчасових державних органів у селах, селищах, містах, районах та областях для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, а також недопущення гуманітарної катастрофи.³³ Зрештою, 19 МДА було перетворено на ВЦА, які працювали на території Донецької та Луганської областей. Серед них Донецька обласна ВЦА

(розташована в Краматорську) та Луганська обласна ВЦА (розташована в Сєвєродонецьку), а також 17 інших адміністрацій на рівні міст і сіл. Ці структури повинні були зміцнити зв'язок між органами публічної влади та військового управління для сприяння спільному виконанню багатьох завдань, пов'язаних із захистом населення, а офіцери ЦВС були головними сполучними ланками у досягненні цієї єдності.³⁴

Однак законодавство про ВЦА має значні прогалини та протиріччя, які зберігаються і до сьогодні. Однією з ключових проблем є відсутність конкретного переліку умов, які визначають необхідність створення таких адміністрацій. У законодавстві також чітко не прописано механізми співпраці між органами публічної влади та військового управління. Як наслідок, офіцерам ЦВС доводиться налагоджувати комунікацію з ВЦА переважно через особисті контакти та з власної ініціативи.³⁵

НАТО підтримало Україну на шляху до більш систематичного розвитку потенціалу ЦВС ЗСУ, забезпечивши проведення відповідних тренінгів. У грудні 2015 року Центр передового досвіду (ЦПД) цивільно-військового співробітництва НАТО допоміг провести перший з низки тренінгів силами мобільної навчальної команди (МНК) з ЦВС.³⁶ Під час цього тренінгу 45 офіцерів ЗСУ пройшли навчання з питань цивільно-військового співробітництва. Під час тренінгу було представлено безпосередній практичний досвід тренерів та проведено обговорення практичного застосування ЦВС на тактичному рівні, а також аналіз конкретних ситуацій та рольові ігри. На додаток до підвищення кваліфікації цих 45 офіцерів МНК НАТО з питань ЦВС також надала допомогу в розробці доктринальних засад ЦВС для ЗСУ та сприяла створенню можливостей для підготовки та навчання українських офіцерів з питань ЦВС.³⁷

Після перших років досвіду реалізації профільних заходів ЦВС у Білій книзі Міністерства оборони термін «цивільно-військове співробітництво» було офіційно визначено так: «систематична, планомірна діяльність Збройних Сил із координації та взаємодії з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами у районах дислокації військових частин та підрозділів Збройних Сил з метою формування позитивної громадської думки і забезпечення сприятливих умов для виконання Збройними Силами покладених на них завдань та функцій шляхом надання допомоги цивільному населенню у вирішенні проблемних питань життєдіяльності з використанням військових і невійськових сил та засобів».³⁸

Подальші зусилля зі створення професійної системи ЦВС ЗСУ: 2016-2020 рр.

2016 року Збройні Сили України продовжили розвивати механізм цивільно-військового співробітництва для забезпечення його сталості в довгостроковій перспективі. Одним із конкретних кроків було створення Об'єднаного центру ЦВС у Краматорську Донецької області, в результаті чого загальна кількість центрів ЦВС у країні зросла до трьох. Крім того, Міністерство оборони визначило, що до штабу кожної механізованої (танкової, піхотної) бригади тимчасово має бути прикріплена група ЦВС.³⁹ Також 2017 року наказом Міністерства оборони України було запроваджено нову військово-облікову спеціальність (ВОС) «цивільно-військове співробітництво» для посад в органах військового управління, військових частинах та військових навчальних закладах. Цей наказ сприяв подальшій професіоналізації ЦВС.⁴⁰ Того ж року було організовано навчальні курси для офіцерів ЦВС відповідно до нових правил, згідно з якими офіцери ЦВС могли бути призначені на посаду лише після успішного завершення навчальної програми. 2017 року понад 100 осіб успішно пройшли навчання, і до кінця року в ЗСУ було сформовано приблизно 20 груп ЦВС.⁴¹

У 2017-2018 роках спектр і кількість завдань, які виконували офіцери ЦВС у зоні АТО, продовжували зростати. Наприклад, 2017 року команди ЦВС разом з органами державної

влади та місцевого самоврядування та підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) проводили заходи з відновлення життєво важливої інфраструктури в населених пунктах поблизу лінії зіткнення: зокрема, ліній електропередач, об'єктів водо- та газопостачання, технічних об'єктів, дорожнього покриття тощо. Під час цих заходів офіцери ЦВС координували дії між місцевим військовим командуванням та іншими структурами, організовуючи військовий супровід ремонтних бригад. Наприклад, неодноразове пошкодження газопроводу в Мар'їнці та Красногорівці Донецької області з 2015 по 2017 рік внаслідок систематичних обстрілів з боку російських військ загрожувало залишити цивільне населення без опалення. У відповідь на це групи ЦВС працювали з місцевою владою над організацією та проведенням робіт з відновлення газопроводу, часто ризикуючи при цьому власним життям.⁴² Крім того, підрозділи ЦВС виконували завдання з надання термінової допомоги, здійснювали моніторинг гуманітарної ситуації та брали участь в оцінюванні супутньої шкоди, завданої цивільному населенню та цивільній інфраструктурі.⁴³

У червні 2018 року Генеральний штаб в рамках проекту «Розбудова спроможності захисту цивільного населення на сході України» зробив значний крок у напрямі захисту цивільного населення, зокрема, підписавши Меморандум про взаєморозуміння з Центром з питань захисту цивільного населення в умовах конфлікту (CIVIC). У результаті підписання цього документу, командувач Операції об'єднаних сил видав наказ про створення спеціалізованої групи офіцерів ЦВС, відповідальних за активний збір та аналіз інформації про випадки поранень і загибелі серед цивільного населення. Цей крок офіційно закріпив роль офіцерів ЦВС у проведенні систематичного моніторингу та оцінки інцидентів, що зачіпають цивільне населення, маючи на меті зменшення шкоди та забезпечення добробуту цивільного населення в районі проведення операції.⁴⁴

Також продовжувала розширюватися внутрішня підготовка з питань ЦВС, з'явилися нові можливості для навчання українських офіцерів за кордоном. 2018 року Військовий інститут Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (ВІКНУ) провів перший набір курсантів на програму підготовки бакалаврів за спеціальністю «Цивільно-військові відносини». Відбір курсантів відбувався за результатами оцінки їхніх інтелектуальних, фізичних та психологічних здібностей, конкурс складав шість кандидатів на одне місце. 2020 року було відібрано та підготовлено 14 із 112 охочих. Такий метод конкурсного відбору сприяв виявленню найздібніших юнаків та дівчат для проходження підготовки та спеціалізації в ЦВС.⁴⁵

Також було створено підрозділи військового резерву для проведення заходів ЦВС, підготовка яких здійснювалася шляхом включення навчальної дисципліни «Цивільно-військове співробітництво» до навчальних планів вищих військових навчальних закладів (ВІКНУ та Національний університет оборони України).⁴⁶ Крім того, офіцери ЦВС почали проходити курси підвищення кваліфікації в іноземних військових університетах та навчальних центрах країн-членів НАТО (Нідерландів, Італії, Німеччини, Польщі, Румунії). Протягом цього періоду особовий склад ЦВС регулярно брав участь у спільних миротворчих операціях та багатонаціональних навчаннях з метою підвищення рівня взаємосумісності систем ЦВС ЗСУ та НАТО.⁴⁷

Подальший прогрес в інституціоналізації ролі офіцерів ЦВС було досягнуто у січні 2019 року, коли Указом Президента України до обов'язків Генерального штабу Збройних Сил України було додано завдання «здійснює планування, організацію та контроль за виконанням заходів цивільно-військового співробітництва».⁴⁸ Після підписання цього указу у квітні 2019 року начальником Генерального штабу ЗСУ було затверджено та видано «Тимчасову настанову з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України». У цій настанові викладено порядок планування та здійснення заходів ЦВС, визначено основні функції та обов'язки особового складу підрозділів ЦВС, встановлено обов'язок військових командирів включати офіцерів ЦВС до складу груп планування, а також

роз'яснюється, що особовий склад ЦВС повинен координувати роботу командирів (начальників), офіцерів штабів, начальників родів військ та служб щодо проведення заходів ЦВС. У ній також пояснюється, що для ефективної роботи офіцери ЦВС мають брати участь у розвідувальних заходах в інтересах командування та підтримувати тісний контакт з іншими відповідними державними установами та неурядовими організаціями перед проведенням операцій.⁴⁹

Концепція ЦВС напередодні повномасштабного вторгнення Росії в Україну

У липні 2020 року Головнокомандувач Збройних Сил України затвердив доктрину «Цивільно-військове співробітництво», якою визначено сучасну концепцію ЦВС. Ця важлива подія відбулася ще до повномасштабного вторгнення Росії в Україну і відіграла вирішальну роль у формуванні структури ЦВС.⁵⁰ Доктрина встановлює мету, основні принципи організації, функції, сутність та складові системи ЦВС, розглядає особливості організації ЦВС у різних формах застосування Збройних Сил України. У доктрині вперше представлено систему ЦВС, яка складається з чотирьох взаємопов'язаних підсистем: цивільно-військової взаємодії, підтримки військ (сил), підтримки цивільного середовища та оцінювання цивільного середовища (див. Рисунок 1).



Рисунок 1. Система ЦВС

Мета складової «підтримка військ (сил)» – мінімізувати негативний вплив цивільного середовища на військові операції. Мета складової «цивільно-військова взаємодія» полягає у встановленні та підтримці зв'язку з цивільними суб'єктами на відповідних рівнях, що сприятиме взаємодії, обміну інформацією та узгодженню дій. «Підтримка цивільного середовища» та «оцінка цивільного середовища» у рамках ЦВС, як правило, здійснюються з метою створення умов, що сприяють мінімізації впливу негативних наслідків бойових дій на цивільне середовище. Налагодження відносин із цивільними суб'єктами може привести до покращення обміну інформацією, в той час як оцінка цивільного середовища дозволяє військовим оцінити і краще зрозуміти ситуацію в районах, де проводяться військові операції. Це дає їм можливість прогнозувати потенційний розвиток подій і враховувати можливий вплив бойових дій на цивільне населення. Такі оцінки можуть мати значний вплив на планування та проведення операцій. Водночас, офіцери ЦВС також іноді сприяють наданню допомоги населенню органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами. На додаток до цих важливих функцій доктрина визначає довгострокові цілі цивільно-військового співробітництва, серед яких підвищення рівня взаємної довіри між громадянами та ЗСУ, а також підвищення рівня обізнаності військовослужбовців щодо неправомірної поведінки, яка призводить до порушень прав, свобод та інтересів цивільного населення.

Ще до повномасштабного вторгнення Росії в Україну Управління ЦВС розробило проект Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Національну стратегію із захисту цивільного населення у збройних конфліктах на період до 2030 року». Цей документ, який було розроблено разом із іншими структурами ЗСУ та за суттєвої участі CIVIC, містив вимогу щодо розробки Плану дій з реалізації стратегії. Стратегію поки ще не прийнято, але після її прийняття офіцери ЦВС, як очікується, відіграватимуть значну роль у реалізації політики та створенні комплексних механізмів зменшення шкоди цивільному населенню під час збройних конфліктів.

ЦВС В УМОВАХ КОНФЛІКТУ ВИСОКОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ

Зростання ролі ЦВС у захисті цивільного населення

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну, під час якого Росія здійснює невибіркові повітряні та артилерійські удари по містах і селах, а також по об'єктах інфраструктури, критично важливих для виживання і добробуту цивільного населення, спричинило масову втечу цивільного населення та евакуацію з районів зони ризику. 2022 року після початку вторгнення президент Володимир Зеленський оголосив про запровадження воєнного стану, внаслідок чого всі МДА та ВЦА було перетворено на військові адміністрації (ВА). Ці ВА призначені для тимчасового виконання функцій органів місцевого самоврядування, а також мають додаткові повноваження щодо забезпечення воєнного стану, територіальної оборони, захисту цивільного населення та об'єктів критичної інфраструктури. Президент України затвердив утворення 24 обласних ВА, а також Київської міської державної ВА та низки районних ВА по всій Україні.⁵¹

У воєнний час ВА несуть основну відповідальність за прийняття рішень про те, коли, де і як буде проводитися евакуація, тоді як військові відповідають за затвердження маршрутів евакуації, вибір місць для облаштування таборів біженців і розробку планів забезпечення безпеки та підтримки. ВА поєднують знання цивільних і військових посадових осіб, тому їхнє головне завдання полягає в розробці протоколів використання укриттів та інших об'єктів цивільного захисту.⁵²

Військова доктрина передбачає, що підрозділи ЦВС є основними суб'єктами, на які покладено завдання координувати заходи захисту цивільного населення між новоствореними ВА та військовим командуванням. Таким чином, на нинішньому етапі війни офіцери ЦВС відіграють важливу роль у сприянні евакуації цивільного населення з небезпечних районів, слугуючи «містком» між ВА та військовим командуванням з питань евакуації. Вони також допомагають планувати інші заходи захисту та поширюють серед цивільного населення критично важливу інформацію – наприклад, про будівництво та розташування укриттів.⁵³

ВА поєднують знання цивільних і військових посадових осіб, тому їхнє головне завдання полягає в розробці протоколів використання укриттів та інших об'єктів цивільного захисту.

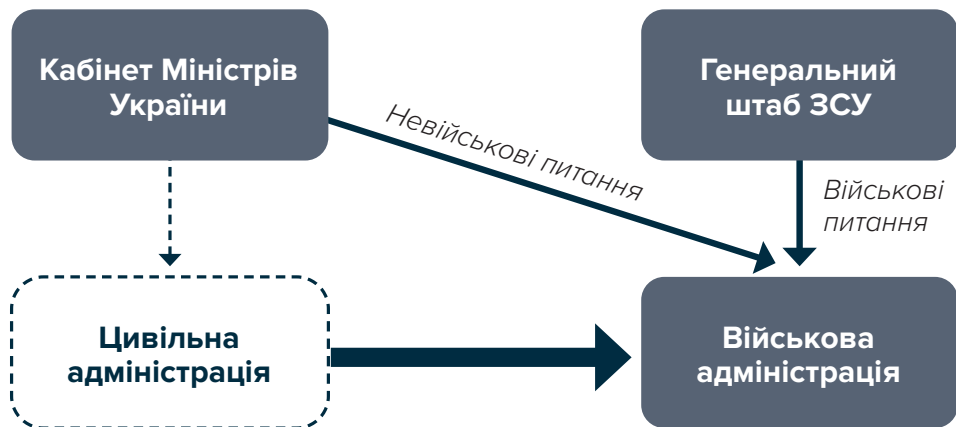
СХЕМА ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ОФІЦЕРАМИ ЦВС ТА ВА В ЧАСИ ВІЙНИ

Офіцери ЦВС співпрацюють із військовими адміністраціями, допомагаючи їм досягти різноманітних цілей, у тому числі таких:

- захист життя, здоров'я, фізичного та психологічного благополуччя мешканців територій, прилеглих до районів ведення бойових дій;
- допомога у задоволенні базових потреб громадянам, які проживають на тимчасово окупованих територіях або у так званих «сірих зонах»;
- надання додаткового захисту окремим категоріям вразливих громадян, зокрема внутрішньо переміщеним особам, особам з інвалідністю, людям похилого віку, дітям тощо;
- захист та відновлення об'єктів критичної інфраструктури, які перебувають у віданні місцевих державних адміністрацій;
- організація патріотичних та просвітницьких заходів.

Військові адміністрації було утворено для забезпечення ефективного реагування на безпекові проблеми у відповідних регіонах. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», ВА є органами подвійного підпорядкування, залежно від сфери діяльності (див. Рисунок 2).

Рисунок 2. Ієрархічна структура ВА



За правового режиму воєнного стану Генеральний штаб ЗСУ здійснює спрямування, координацію та контроль за діяльністю обласних ВА з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури та реалізації заходів, пов'язаних з воєнним станом. Водночас Кабінет Міністрів України відповідає за спрямування, координацію та контроль за діяльністю обласних ВА з питань, не пов'язаних з обороною. Закон також гарантує забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб під час правового режиму воєнного стану.⁵⁴

Статті 4 і 8 Закону зобов'язують ВА на відповідних територіях здійснювати наведені нижче заходи для захисту населення у співпраці з військовим командуванням:

- організація та участь у здійсненні заходів, пов'язаних із мобілізаційною підготовкою та цивільним захистом;

- підтримання в належному стані та регулювання використання об'єктів цивільного захисту (до яких належать різні типи бомбосховищ та підвалів), систем раннього оповіщення та планів евакуації;
- забезпечення населення, у разі необхідності, нормованим запасом основних харчових продуктів, питної води та інших непродовольчих товарів першої необхідності;
- здійснення інших заходів, передбачених міжнародним гуманітарним правом.

Щодо питання евакуації Закон передбачає, що ВА надаватимуть підтримку в евакуації до безпечних районів цивільного населення, якому загрожує надзвичайна ситуація, а також громадян, які перебувають у зонах ведення збройного конфлікту або можливих бойових дій. Закон також передбачає, що за таких обставин ВА сприятимуть евакуації матеріальних активів, підприємств та організацій, які є критично важливими для життєзабезпечення або мають економічну чи культурну цінність. Крім того, ВА відповідають за евакуацію затриманих та засуджених осіб до в'язниць у безпечних районах.⁵⁵ Начальники ВА мають повний контроль над місцевими бюджетними асигнуваннями, що дає їм можливість самостійно фінансувати заходи з цивільного захисту, в тому числі, наприклад, обслуговування, ремонт і будівництво об'єктів цивільного захисту.⁵⁶

Від того, наскільки ефективно працюють і взаємодіють ВА з офіцерами ЦВС, а також від того, наскільки чітко сформульовано правові положення, на підставі яких було утворено ці адміністрації, може суттєво залежати рівень захисту цивільного населення. Як і у випадку з текстом, що санкціонує утворення ВЦА, законодавство про утворення ВА не окреслює чіткого механізму взаємодії ВА з військовим командуванням. Крім того, в Законі відсутнє чітке визначення повноважень Генерального штабу щодо ЗЦН. Ці прогалини можуть призвести до зниження ефективності та сповільнити роботу в напрямі ЗЦН. Наприклад, деякі військові командири на тактичному рівні відмовлялися брати участь у зустрічах, які організовували керівники ВА, та відмовлялися виконувати їхні вказівки. У більшості випадків, коли ефективна взаємодія між сторонами все ж відбувалася, це було результатом особистих контактів і стосунків, а не налагодженої роботи структур.⁵⁷

На деяких територіях, де діють ВА, влада запровадила комендантську годину – час, коли громадяни зобов'язані обмежити або припинити своє пересування на вулиці в певні години, або коли для пересування в певні години потрібно мати спеціальний дозвіл. ВА мають повноваження запроваджувати такі заходи та контролювати їх виконання, тоді як військові забезпечують дотримання комендантської години шляхом проведення перевірок на спеціальних блокпостах. Офіцери ЦВС, які виконують комунікаційні функції, повинні брати участь у координації таких завдань і протоколів між відповідними органами, допомагати ВА поширювати серед цивільного населення інформацію про правила дотримання комендантської години, а в деяких випадках – розробляти вказівки про те, як цивільне населення має поводитися, щоб уникнути проблем на блокпостах.⁵⁸

Офіцери ЦВС навели CIVIC кілька позитивних прикладів цивільно-військового співробітництва, які стали можливими завдяки ініціативі місцевих офіцерів ЦВС і, на їхню думку, врятували життя цивільних осіб. Наприклад, один офіцер ЦВС розповів CIVIC, що з березня по квітень 2022 року групи ЦВС успішно організували евакуацію в безпечніші регіони України для мешканців, які проживали в безпосередній близькості до зони бойових дій на Донеччині.⁵⁹ Другий офіцер ЦВС повідомив CIVIC, що підрозділи ЦВС сприяли евакуації понад 120 тисяч цивільних осіб із Запорізької та Херсонської областей кількома різними маршрутами в період із березня по травень 2022 року.⁶⁰ Офіцери ЦВС допомагали у проведенні евакуації, підтримуючи співпрацю між ВА, військовим командуванням та

гуманітарними організаціями. Примітно, що офіцери ЦВС також перебували в тісному контакті з командирами артилерійських підрозділів, щоб уникнути ризику «дружнього вогню» під час проходження евакуаційних колон.⁶¹ В обох випадках офіцери ЦВС, які розповідали про ці операції, пояснювали успішність їх проведення особистими ініціативами та тісною комунікацією окремих залучених військових і цивільних посадових осіб.⁶²

Однією з найважливіших функцій ЦВС на нинішньому етапі війни є допомога в оцінюванні операційного середовища за політичною, військовою, економічною, соціальною, інформаційною та інфраструктурною складовими (ПВЕСII), а також розробка покрокового плану евакуації цивільного населення та запобіжних заходів для мінімізації шкоди цивільному населенню. Аналіз ПВЕСII проводять для того, щоб дати військовим цілісне уявлення про цивільне середовище, та як усі ці фактори можуть сприяти або перешкоджати успішному виконанню бойового завдання. Він може мати вирішальне значення для забезпечення того, що військові сприятимуть захисту цивільного населення і не завдаватимуть йому шкоди під час ведення бойових дій. CIVIC дізнався, що підхід ПВЕСII не тільки став частиною процесу підготовки офіцерів ЦВС, але і його почали застосовувати в процесі прийняття рішень військовим командуванням. Наприклад, офіцери ЦВС оперативного командування «Північ» використовують цей підхід для оцінки цивільного середовища та активно залучені до планування військових операцій.⁶³

Незважаючи на певні попередження та ознаки наближення російської агресії, повномасштабне вторгнення РФ в Україну стало для багатьох суб'єктів всередині країни несподіванкою.⁶⁴ Багато гуманітарних організацій також виявилися не готовими до масштабу та обсягу гуманітарних потреб, спричинених вторгненням, і стикалися з труднощами у наданні допомоги через обмеження доступу та безпекові обмеження. У той час як з'явилася ціла низка національних і волонтерських організацій, які допомагали реагувати на потреби, що виникали, українські військові, в тому числі офіцери ЦВС, відіграли значну роль у наданні гуманітарної допомоги прифронтовим населеним пунктам і евакуйованому населенню, допомагаючи задовольнити нагальні потреби, зокрема, доставляючи харчові продукти, одяг і опалювальне обладнання в Донецьку область, а також фільтри для очищення води в Житомирську та Миколаївську області.⁶⁵ Дослідження CIVIC виявило кілька прикладів того, як офіцери ЦВС сприяли співпраці між військовими та волонтерськими організаціями для надання такої життєво важливої допомоги.⁶⁶

В іншому прикладі підрозділ ЦВС оперативного угруповання військ на півночі України здійснював ефективну координацію між військовими та цивільними органами влади щодо можливої евакуації цивільного населення з районів, де очікувалися бойові дії через потенційне вторгнення з боку Білорусі. Усі плани операцій з оборони та стабілізації ситуації включали складові ЦВС з аналізом ПВЕСII зони відповідальності (ЗВ), покроковий опис заходів з евакуації цивільного населення, а також необхідні запобіжні заходи для мінімізації шкоди цивільному населенню.⁶⁷

***Незважаючи на певні
попередження та
ознаки наближення
російської агресії,
повномасштабне
вторгнення РФ в
Україну стало для
багатьох суб'єктів
всередині країни
несподіванкою.***



Березень 2016, Донецька область: Розвантаження гуманітарної допомоги від МКЧХ

Крім того, офіцери ЦВС самостійно, а іноді у співпраці з міжнародними та українськими неурядовими організаціями, органами Національної поліції та ДСНС проводять заходи, спрямовані на допомогу цивільному населенню у забезпеченні їхнього самозахисту. Такі заходи включають тренінги з питань безпеки в умовах збройного конфлікту, а саме: мінної небезпеки, використання засобів індивідуального захисту, безпечної поведінки при виявленні уламків ракет і безпілотників, а також заняття з тактичної першої медичної допомоги.⁶⁸

Зрештою, військові допомагають приборкати паніку та підтримати моральний дух і єдність громад за допомогою стратегічних комунікацій та повідомлень. Для забезпечення цього напряму роботи офіцери ЦВС організовують заходи у співпраці з відділами зв'язків з громадськістю органів місцевого самоврядування та військовими адміністраціями.⁶⁹

Зміна структур ЦВС

У той час як багато заходів ЗЦН, які проводять офіцери ЦВС з лютого 2022 року, не є для них чимось новим, однак спостерігається висока інтенсивність їхнього проведення. Дійсно, масштаб попиту на заходи ЗЦН є небувалим в Україні. Довоєнні структури ЦВС, які на момент початку повномасштабного вторгнення Росії перебували на стадії нарощування потенціалу, виявилися неспроможними задовольнити масовий попит, спричинений вторгненням і відповідними ризиками для цивільного населення. Для того, щоб відповідати новим вимогам, 2022 року структура ЦВС зазнала змін та удосконалень. По-перше, Центральне управління ЦВС Генерального штабу ЗСУ збільшило чисельність свого штату.⁷⁰ Хоча Об'єднані центри ЦВС у Маріуполі, Краматорську та Сєвєродонецьку було розформовано після початку вторгнення, у командуванні Сил спеціальних операцій було створено підрозділ ЦВС, а чисельність підрозділів ЦВС у складі командувань видів ЗСУ та оперативних командувань зросла. На тактичному рівні в кожній бригаді було сформовано групу ЦВС у складі трьох осіб.⁷¹

Крім того, у листопаді 2022 року Головнокомандувач ЗСУ затвердив Тимчасове положення про підрозділи ЦВС угруповань військ, створених для участі у відбитті збройної агресії РФ. Положення визначає основні обов'язки, штатний розпис, підготовку та ротацію підрозділів ЦВС.⁷² Згідно з цим положенням було впроваджено нову організаційну структуру підрозділів ЦВС (див. Рисунок 3), яка включає різні компоненти, такі як підрозділи ЦВС, що належать до Стратегічного командування (СтратКом) та Оперативних командувань (ОпКом), мобільні групи ЦВС, підрозділи ЦВС, що входять до складу військових частин, а також групи транспортування та пошук тіл загиблих військовослужбовців. Крім того, за необхідністю, може бути створено Об'єднані центри ЦВС та призначено офіцерів зв'язку з ВА.

Рисунок 3. Нова організаційна структура підрозділів ЦВС



У перші місяці 2022 року по всій Україні було створено Сили територіальної оборони (ТрО) як окремий рід сил ЗСУ. В цей час почалася робота над створенням нової структури ТрО. У січні 2022 року, напередодні вторгнення, структуру ТрО складали Командування ТрО, 4 оперативні командування ТрО та 25 бригад ТрО (по одній бригаді в кожній області України). У цій новій структурі кожне командування має відділ ЦВС у складі від трьох до п'яти офіцерів, а штаб бригади має групу ЦВС з трьох офіцерів. 24 лютого 2022 року на рівні батальйонів було введено додаткові групи ЦВС у складі двох офіцерів для посилення потенціалу ЦВС.⁷³

Хоча ці структурні зміни мали на меті збільшити спроможності ЦВС ЗСУ, за рахунок створення додаткових посад, офіцерів ЦВС було або переведено з вищого командування, або перепризначено з числа офіцерів у межах одного органу управління. Більшість офіцерів, яких було переведено на посади ЦВС, не мали належної підготовки, в тому числі й у новостворених підрозділах ТрО. Це питання детально розглянуто у наступному розділі.⁷⁴

Проблеми діяльності ЦВС в умовах війни високої інтенсивності

Однією з найгостріших проблем для системи цивільно-військового співробітництва в Україні є недосконалість законодавства, яке б визначало роль і статус ЦВС. Документи, що регламентують діяльність підрозділів ЦВС, включають норми правового режиму воєнного стану, а також керівні документи МО та ГШ ЗСУ. Такі нормативні документи регулюють лише дії та обов'язки військовослужбовців. Цивільні особи не зобов'язані їх виконувати. Правовий статус інших підрозділів ЗСУ закріплено в українському законодавстві, але щодо повноважень ЦВС існує правова прогалина.

Законодавство, яке закріплює роль ЦВС, могло б сприяти підвищенню рівня обізнаності про цивільно-військове співробітництво та його мету, що є вкрай необхідним. Під час інтерв'ю з представниками військових адміністрацій, урядових установ та військового командування CIVIC звернув увагу на недостатнє розуміння суті цивільно-військового співробітництва. У деяких випадках представники органів державної влади та місцевого самоврядування не знали про існування підрозділів ЦВС, а деякі військові командири не розуміли їхнього призначення та переваг. Як наслідок, перед офіцерами ЦВС часто ставили цілі, які не стосувалися їхньої основної діяльності, або ж вони обмежувалися виконанням лише окремих завдань: наприклад, пошуком, вилученням і транспортуванням тіл загиблих військовослужбовців.⁷⁵ Це призводило до нецільового використання ресурсів і недостатнього освоєння потенціалу.

CIVIC виявив, що деякі офіцери ЦВС виконували лише невелику кількість завдань, передбачених їхніми обов'язками, в той час як інших було перевантажено великою кількістю доручень. Наприклад, офіцери ЦВС повинні були регулярно відвідувати громади у своїх районах відповідальності, щоб підтримувати зв'язок з органами місцевого самоврядування, працівниками освітніх і медичних установ та іншими членами громади, а також особисто брати участь в евакуації цивільного населення, яке опинилося під загрозою, і доставляти критично важливу матеріальну допомогу цивільному населенню, яке залишилося в прифронтових районах.

Незважаючи на формування багатьох нових підрозділів ЦВС, які мали б допомогти впоратися зі збільшенням кількості зон відповідальності та спектру завдань ЦВС, логістичне та транспортне забезпечення нових підрозділів ЦВС не встигало за щораз більшою кількістю потреб, і вони зіткнулися з серйозною транспортною проблемою. Важливо підкреслити, що ця проблема існувала і до 2022 року. Але з початком повномасштабного вторгнення вона загострилася. На момент проведення дослідження CIVIC співрозмовники повідомили, що лише близько 20% підрозділів ЦВС було забезпечено транспортними засобами, які офіційно перебували на балансі бригад та їх обслуговували і заправляли за розпорядженням командирів відповідних бригад. Ще 60% підрозділів ЦВС використовували цивільні автомобілі, надані волонтерськими організаціями. Через складну бюрократичну



Січень 2016, Донецька область: Група ЦВС зустрічається з мешканцями громад в районі бойових дій

систему бригади не могли офіційно обслуговувати та заправляти ці автомобілі. Використання таких неброньованих цивільних транспортних засобів у районах, де сторони конфлікту застосовують важке озброєння, обмежує можливості офіцерів ЦВС виконувати покладені на них обов'язки. Це також ставить під загрозу життя офіцерів ЦВС і цивільних осіб, яким вони особисто допомагають евакуюватися. Решта 20% груп ЦВС, з якими спілкувався CIVIC, не мали транспортних засобів, внаслідок чого вони не завжди могли дістатися до всіх населених пунктів у своїх зонах відповідальності.⁷⁶

Стрімке збільшення кількості офіцерів ЦВС також призвело до прогалин у підготовці, які впливають на ефективність роботи підрозділів ЦВС. Військовий інститут Київського національного університету ім. Тараса Шевченка щорічно випускає менше двадцяти курсантів за спеціальністю «Цивільно-військові відносини», що є критично недостатнім для укомплектування підрозділів ЦВС кваліфікованими фахівцями в умовах нинішнього конфлікту високої інтенсивності. Крім того, офіцерів з іншими ВОС призначали на посади ЦВС без належної професійної підготовки та проходження відбору. У 2015-2018 роках існувала система оцінювання офіцерів за їхніми інтелектуальними, комунікативними та іншими професійно важливими якостями в процесі навчання для забезпечення високої якості підготовки офіцерів ЦВС. Однак згодом від цього процесу відбору та підготовки відмовилися, що призвело до зниження якості особового складу підрозділів ЦВС. Ба більше, ці проблеми ще сильніше загострилися після лютого 2022 року у зв'язку з високими темпами розвитку конфлікту.⁷⁷

Сили ТрО, які почали формуватися в Україні на початку 2022 року, потерпали від подібних недоліків. Укомплектування штату Командування та бригад ТрО відбувалося швидко, а подекуди навіть хаотично, без здійснення професійного відбору та підготовки кадрів. На деяких посадах відчувався гострий дефіцит офіцерів, що призвело до призначення офіцерів ЦВС без відповідної підготовки та відбору. Як наслідок, у перші місяці бойових дій високої інтенсивності офіцери ЦВС сил ТрО та їхні командири здійснювали заходи ЦВС децю

безсистемно, не повністю розуміючи функції, завдання та порядок дій у цивільно-військовому співробітництві.⁷⁸ Офіцерам ЦВС сил ТрО не вистачало сильних комунікативних і переговорних навичок, а також бракувало повноцінного розуміння і підтримки з боку командирів, що не дозволяло їм зосередитися на діяльності у сфері ЦВС. Успіх ЦВС у цьому контексті зумовили міжособистісні соціальні навички окремих офіцерів, зокрема, їхньою здатністю співпрацювати, брати на себе ініціативу, адаптуватися та нестандартно мислити.⁷⁹

CIVIC стало відомо, що ВІКНУ розробив очний «Курс удосконалення професійної підготовки ЦВС» тривалістю до одного місяця. Це могло б допомогти заповнити прогалини у підготовці. Проте з 24 лютого 2022 року жоден зі структурних підрозділів ЦВС не відвідав цей курс, оскільки було складно організувати навчання під час бойових дій високої інтенсивності. У травні 2023 року інститут почав викладати перший курс, слухачами якого стали 33 офіцери ЦВС із підрозділів Сухопутних військ, Військово-морських сил та Повітряних сил ЗСУ.⁸⁰

З метою посилення потенціалу ТрО в питаннях ЦВС CIVIC у співпраці з Національним університетом оборони України розробив триденний курс для військовослужбовців ТрО, присвячений цивільно-військовому співробітництву та захисту цивільного населення. Курс проводила МНК у складі викладачів Національного університету оборони України та представника CIVIC у період з травня по грудень 2022 року. Ця МНК працювала майже в усіх областях України. У курсі взяли участь групи з 8-15 осіб із бригад ТрО, а всього навчання пройшли близько 200 офіцерів ЦВС.⁸¹

Накладаючись на загальний тягар конфлікту високої інтенсивності, юридичні прогалини у регулюванні функцій ЦВС, недостатнє розуміння ролі офіцерів ЦВС з боку цивільних і військових посадовців, недостатня підготовка офіцерів ЦВС та обмеженість ресурсів призводять до дефіциту цивільно-військової взаємодії. Військові та цивільні посадові особи не здійснюють систематичної взаємодії у спосіб, передбачений доктриною ЦВС та настановами ЗСУ щодо вирішення питань ЗЦН. Ці проблеми спостерігаються на всіх рівнях державного та військового управління. Іноді це призводить до неефективного або нераціонального використання ресурсів, а також до менш ніж оптимальних результатів діяльності. Наприклад, на стратегічному рівні Центральне Управління ЦВС Генерального Штабу ЗСУ було ізольовано від процесу прийняття військових рішень (ППВР)⁸² почасти через відсутність чітких правових положень про ЦВС у системі забезпечення реалізації державної політики у сфері оборони.⁸³

На оперативному і тактичному рівнях успіх військових операцій значною мірою залежить від того, наскільки ВА розуміють свою нову роль, ефективно координують свої дії з військовим командуванням і добре ознайомлені з Розпорядженням Кабінету Міністрів «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні»⁸⁴, яким визначено порядок взаємодії між збройними силами та державними органами влади. На жаль, ці умови не завжди виконуються.

На момент проведення дослідження CIVIC деякі адміністрації розуміли свої обов'язки згідно з виданим розпорядженням, а деякі – ні. Оскільки функції ВА були новими, багатьом призначеним очільникам ВА також бракувало повноцінного розуміння відповідних функцій та структур, що іноді призводило до некоректних або необґрунтованих дій. У багатьох випадках ВА, військове командування та органи державної влади також діяли ізольовано або конфліктували між собою.⁸⁵ Дослідження CIVIC показує, що в більшості випадків зв'язок між військовим керівництвом, ВА та іншими цивільними установами обмежується верхніми ешелонами влади та не проникає на нижчі рівні. Схоже, що загальною практикою є короткотривалі «дзвінки ввічливості» для встановлення формальних каналів зв'язку, причому жодна зі сторін не прагне підтримувати постійну співпрацю.⁸⁶ CIVIC зауважив, що на початку активних бойових дій 2022 року було лише кілька випадків, коли офіцери ЦВС підтримували міцні і тривалі стосунки з державними установами на театрі бойових дій. Здебільшого офіцери ЦВС не підтримували систематичних робочих зв'язків з місцевими органами

влади, за винятком окремих випадків, коли між ними існувала довіра і відбувався постійний обмін даними. Як вже було зазначено, позитивні приклади співпраці існували, але вони в основному ґрунтувалися на особистій ініціативі окремих осіб, а не на загальномасштабній роботі системи.⁸⁷

У ситуаціях, коли військове командування, ВА та органи державної влади стикаються з конфліктами, посередники в особі офіцерів ЦВС можуть відігравати вирішальну роль у врегулюванні проблем. У той час як деякі офіцери ЦВС успішно виконують роль посередників у конфліктах – зокрема, у Дніпропетровській та Волинській областях, – у багатьох інших випадках такі ситуації залишаються невирішеними через недостатнє розуміння з боку ВА ролі ЦВС та способів ефективної співпраці з військовим командуванням.

Враховуючи можливість того, що багато областей України можуть перебувати під керівництвом військової адміністрації протягом тривалого періоду часу, особливо у випадку затяжного конфлікту, важливо підготувати підрозділи ЦВС до взяття на себе ключової ролі у розв'язанні суперечностей між військовими та цивільними. Управлінські функції ЗСУ не повинні обмежуватись щоденним веденням бойових дій, а й включати заходи оптимізації взаємодії з цивільним середовищем. Тому необхідно підтримувати ЦВС та сприяти розвитку управлінського потенціалу для вирішення проблем, які можуть виникнути в таких сферах, не завдаючи шкоди цивільному характеру державного управління в Україні в довгостроковій перспективі.⁸⁸

Недостатня спроможність ВА і військового командування ефективно координувати свої дії призводить до ускладнень життєдіяльності цивільного населення. Наприклад, згідно з дослідженням CIVIC, органи влади не завжди забезпечували населення узагальненою або централізованою інформацією про хід евакуації та мобілізації. Через це частина цивільного населення залишалася без критично важливої та потенційно необхідної інформації. Через слабку організацію інформаційних кампаній органів публічної влади в Україні цивільне населення часто було змушене покладатися на відомості з відкритих джерел, таких як соціальні мережі, що робило його вразливим до недостовірної інформації та дезінформації.⁸⁹ Враховуючи досвід структур ЦВС у захисті цивільного населення, вони, можливо, могли б надати цивільним органам влади рекомендації щодо розробки методів евакуації цивільного населення. Однак CIVIC дійшов висновку, що з боку структур ЦВС не було жодних централізованих зусиль або вказівок щодо надання допомоги ВА в розробці правил і процедур евакуації цивільного населення.⁹⁰

CIVIC виявив, що на самому початку після запровадження комендантської години траплялися випадки, коли офіцери ЦВС розповсюджували серед цивільного населення важливу інформацію про її правила. Однак з боку структур ЦВС ЗСУ не було помічено централізованого підходу до інформаційного забезпечення комендантської години. Через брак інформації та чіткої комунікації щодо встановленого порядку мали місце численні випадки, коли цивільні особи не розуміли, як поводитися на блокпостах або протягом дії комендантської години.⁹¹

Обмежена кількість належних укриттів та інших захисних споруд для цивільного населення є серйозною проблемою, яка призвела до великої кількості жертв серед цивільних осіб, починаючи з лютого 2022 року. За даними ДСНС, на початок 2022 року в Україні було зареєстровано приблизно 21 тисячу захисних споруд цивільного захисту. 74% цих об'єктів було визнано готовими або «обмежено готовими» для використання як укриття, тоді як 26% були взагалі не готові до використання. За оцінками, лише 10% населення могли скористатися цими об'єктами в кризовій ситуації.⁹² Реальність виявилася ще гіршою, ніж наведена статистика. Багато із зареєстрованих захисних споруд виявилися будівлями, які не забезпечували достатнього захисту від обстрілів, або в них не було безпечних і санітарних умов для перебування цивільного населення. Цивільні особи, які намагалися сховатися в деяких із цих укриттів, знаходили їх зачиненими та не мали змоги потрапити всередину.⁹³

ВИСНОВОК

Офіцери ЦВС відіграють критично важливу роль у захисті цивільного населення України. Створення ЦВС як ВОС та затвердження доктрини і настанов для офіцерів ЦВС до повномасштабного вторгнення Росії в Україну допомогло закласти певний фундамент їхньої діяльності, необхідний в нинішніх умовах. Однак масштаби і темпи війни в Україні з 2022 року виснажили можливості підрозділів ЦВС та оголили деякі слабкі місця в системі – в тому числі недостатньо широке розуміння ролі офіцерів ЦВС, що заважає їм систематично долучатися до координації та здійснення заходів з ЗЦН. Це також призвело до того, що іноді офіцери ЦВС виявляються недостатньо задіяними – наприклад, коли їм доручають виконання лише однієї з багатьох функцій (наприклад, транспортування та пошук тіл загиблих військовослужбовців), або коли їм доводиться займатися різними завданнями, що виходять за межі їхніх основних обов’язків.

Україна не може негайно усунути всі проблеми, з якими стикаються ЗСУ в умовах широкомасштабного вторгнення. Однак вона може поступово почати покращувати підготовку та оснащення офіцерів ЦВС, а також посилити їхній статус, заповнюючи прогалини в законодавстві та активно засвоюючи досвід певних викликів та уроків, отриманих після лютого 2022 року.

ХРОНОЛОГІЯ ОСНОВНИХ ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЙ ТА РОЗВИТКУ ЦВС

<i>Рік</i>	<i>Подія/діяльність</i>
1994	Україна приєднується до програми НАТО «Партнерство заради миру».
2014	Країни НАТО заявляють про політичну підтримку України в декларації Уельського саміту.
2014	Виникає нагальна потреба у створенні механізму пошуку та повернення з тимчасово окупованих територій тіл українських військовослужбовців, які загинули в бою (ЗВБ).
2014	Цивільно-військове співробітництво між збройними силами та цивільними установами стало окремим оперативним напрямком діяльності ЗСУ.
5 травня 2014	Національний університет оборони України розпочинає підготовку офіцерів ЗСУ за програмою ЦВС, що знаменує собою початок формування сучасної структури та механізмів цивільно-військового співробітництва.
3 вересня 2014	Для вирішення проблем, що виникли внаслідок наступу Росії на суверенітет України, український уряд розробляє план дій «Відновлення України».
Січень-лютий 2015	У співпраці з громадськими організаціями з міста Дебальцеве евакуйовано близько 1500 громадян України.
2015	Україна відновлює свою участь у Процесі планування та оцінки сил в рамках програми «Партнерство заради миру».
2015	Термін «цивільно-військове співробітництво» офіційно визначено у Білій книзі Міністерства оборони України.
2015	Система цивільно-військового співробітництва інтегрується в ЗСУ з метою запобігання гуманітарній кризі в зоні проведення антитерористичної операції (АТО).
2015	Управління ЦВС робить невдалу спробу закріпити статус структур ЦВС у складі ЗСУ та в законах про оборону України, внівши їх на розгляд парламенту.
3 лютого 2015	Прийнято Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» (ВЦА). Він визначає, що ВЦА є тимчасовими органами державної влади, що їх утворено в селах, селищах, містах, районах та областях.
Грудень 2015	Підписання Дорожньої карти Україна-НАТО з оборонно-технічного співробітництва.
Грудень 2015	Центр передового досвіду ЦВС НАТО (ЦПД) надає підтримку мобільній навчальній команді з ЦВС, організувавши перший тренінг на тему цивільно-військового співробітництва для 45 офіцерів ЗСУ.

2016	ЗСУ продовжують розвивати механізм цивільно-військового співробітництва для забезпечення його довгострокової сталості.
Липень 2016	Практична підтримка України з боку НАТО викладена у Комплексному пакеті допомоги Україні, прийнятому на саміті НАТО у Варшаві.
Червень 2017	Верховна Рада України ухвалює закон, за яким членство в НАТО знову оголошено стратегічною метою зовнішньої та безпекової політики країни.
2017	Підписання перших Меморандумів про взаєморозуміння з дев'ятьма міжнародними та громадськими благодійними організаціями, що працюють в Україні. Ці угоди уможливають реалізацію спільних проектів у подальші роки.
2017	Разом із органами місцевого самоврядування та підрозділами ДСНС команди ЦВС проводять понад 40 спільних заходів, пов'язаних із відновленням життєво важливих об'єктів інфраструктури.
2017	Понад 100 слухачів успішно завершують курс «Цивільно-військове співробітництво» за новою військово-обліковою спеціальністю (ВОС) «Цивільно-військове співробітництво».
2017	До кінця року в ЗСУ створено 20 груп ЦВС та 3 Об'єднані центри ЦВС, які працюють безпосередньо в зоні АТО в Сєверодонецьку, Краматорську та Маріуполі.
Червень 2018	Генеральний штаб підписує Меморандум про взаєморозуміння з Центром з питань захисту цивільного населення в умовах конфлікту (CIVIC) в рамках проекту «Розбудова спроможності захисту цивільного населення на сході України».
2018	У Військовому інституті Київського національного університету ім. Тараса Шевченка відбувся перший набір курсантів на освітньо-професійну програму підготовки бакалаврів за спеціальністю «Цивільно-військові відносини».
Січень 2018	Визначення правового статусу ЦВС як складової частини ЗСУ.
2019	Закон знову оголошує членство України в НАТО стратегічною метою зовнішньої та безпекової політики країни. До Конституції України вносяться відповідні зміни.
Квітень 2019	Начальник Генерального штабу ЗСУ затверджує та видає «Тимчасову настанову з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України». Цією настановою визначається порядок планування та здійснення заходів ЦВС під час планування та проведення військових операцій.
Грудень 2019	Оновлення Дорожньої карти Україна-НАТО в Брюсселі, яке проводиться в рамках періодичного огляду співробітництва між НАТО і Україною.
2019	Оборонний огляд ЗСУ.
Січень-березень 2020	Перехід Генерального штабу ЗСУ на військову структуру НАТО.

2020	14 із 112 кандидатів відібрані та пройшли курс із ЦВС у Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка.
2021	Завершення першого етапу оборонного планування на основі спроможностей («Планування спроможностей»); розробка та введення в дію положень Стратегії воєнної безпеки України та Стратегічного оборонного бюлетеня України.
25 березня 2021	Стратегія воєнної безпеки України розроблена та затверджена Указом Президента України. Вона передбачає розвиток особливого партнерства з НАТО з метою набуття членства в Альянсі.
Січень 2022	За даними ДСНС, 21 тисяча об'єктів цивільного захисту (74%) зареєстровані як такі, що готові до використання за призначенням.
Лютий-березень 2022	Російські війська розпочинають повномасштабне вторгнення в Україну та стрімко просуваються в кількох напрямках на півдні, півночі та сході України.
Січень-березень 2022	Реформи, що їх проводять ЗСУ, сягають наступного циклу розвитку спроможностей (від політичної настанови до визначення потреб) і наступних етапів планування (через закупівлі, розгортання та управління в процесі експлуатації).
Січень-березень 2022	Триває робота над створенням нової структури командування Сил територіальної оборони (ТрО). По всій Україні створюються бригади ТрО, в штабі кожної з яких формується група ЦВС із двох-трьох офіцерів.
Лютий 2022	Між цивільними органами влади та місцевим військовим командуванням зберігається суттєва неготовність до співпраці, що призводить до організаційної роз'єднаності.
Березень-квітень 2022	Групи ЦВС успішно організовують евакуацію в безпечніші регіони України для мешканців, які проживають у безпосередній близькості до зони бойових дій на Донеччині.
Серпень 2022	Прийнято закон, який зобов'язує споруджувати об'єкти цивільного захисту, зокрема бомбосховища, при будівництві житлових будинків, розрахованих на проживання понад 50 осіб.
11 листопада 2022	Органи місцевого самоврядування та ВЦА/ВА зобов'язані розробити та затвердити власні плани розміщення та укриття населення у захисних спорудах, спорудах подвійного призначення та найпростіших укриттях.
Листопад 2022	Головнокомандувач ЗСУ затверджує тимчасову директиву щодо підрозділів ЦВС, які входять до складу сил, призначених для протидії російській агресії.
Травень-грудень 2022	Групи з 8-15 офіцерів ЦВС із сусідніх бригад ТрО проходять триденний курс навчання.
2023	Військовий інститут Київського національного університету ім. Тараса Шевченка щороку випускає чотирнадцять курсантів за програмою підготовки «Цивільно-військові відносини».

ENDNOTES

- 1 Т.В. Брокадес Цалберг, «До нової концепції цивільно-військового співробітництва під час операцій зі стабілізації», ТНО, березень 2007 р., pp. 1.2-1.3, https://hcss.nl/wp-content/uploads/2007/03/20.03_2007- Towards_a_new_concept_for_civil-military_cooperation_during_stabilization_operations_.pdf.
- 2 НАТО, Спільна доктрина цивільно-військового співробітництва Альянсу, листопад 2018 р., док. № АJP-3.19, п. 1.11.
- 3 Там же.
- 4 Аллард-Ян тан Берге, «Найкращі та найгірші практики цивільно-військової взаємодії», Центр передового досвіду цивільно-військового співробітництва НАТО (ЦПД), червень 2014 р., 4, <https://nllp.jallc.nato.int/IKS/Sharing%20Public/Civil-Military%20Interaction%20Best%20and%20Bad%20Practices%20Handbook.pdf>.
- 5 УКГП ООН, «Гуманітарна цивільно-військова координація», <https://www.unocha.org/es/node/62>; Європейська комісія, «Європейські операції з захисту цивільного населення та надання гуманітарної допомоги», https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/partnerships/relations/civil-military-cooperation-emergencies_en.
- 6 Аллард-Ян тан Берге, «Найкращі та найгірші практики цивільно-військової взаємодії»
- 7 НАТО, Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО.
- 8 НАТО, «Уельська декларація про трансатлантичний зв'язок», прес-реліз № 122, 5 вересня 2014 р.
- 9 НАТО, «Відносини з Україною», https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm.
- 10 «Оборонна доктрина України», Global Security, <https://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/doctrine.htm>.
- 11 Програма «Партнерство заради миру». URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm.
- 12 Міністерство закордонних справ України, «Співробітництво з НАТО»
- 13 Міністерство оборони України, «На шляху до нових Збройних Сил України: огляд оборонної реформи в Україні», 2016 р.
- 14 НАТО, інформаційний бюлетень «Комплексний пакет допомоги Україні», липень 2016 р.; НАТО, «Розбудова взаємосумисності: роль стандартизації в процесі оборонного планування», Конференція Програми оборонної стандартизації США, 13 жовтня 2020 р., https://www.dsp.dla.mil/Portals/26/Documents/Conference/2020-StateofDSPConf_Myriounis.pdf?ver=7iyFCDDUJl3-bzGG-ArcA%3D%3D.
- 15 НАТО, «Відносини з Україною», https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm.
- 16 Міністерство оборони України, «Біла книга 2021. Оборонна політика України», https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WhiteBook_2021_Defens_policy_of_Ukraine.pdf.
- 17 Емілі Мушен, «Нові завдання сил у цивільних справах у новому світі», Центр військово-морського аналізу, жовтень 2021 р., <https://www.cna.org/our-media/indepth/2021/10/new-roles-for-civil-affairs-forces>.
- 18 Центр передового досвіду цивільно-військового співробітництва (ЦПД), Посібник з ЦВС, доповнений у лютому 2020 р., п. 1.3.1, <https://www.handbook.cimic-coe.org/1.introduction/1.3cimic-in-operations/>.
- 19 Там же, п. 1.3.1.
- 20 Організація Північноатлантичного договору (НАТО), Спільна публікація Альянсу з цивільно-військового співробітництва (АJP 3.19), видання А, версія 1, листопад 2018 р., п. 3.23, <https://www.cimic-coe.org/resources/external-publications/ajp-3-19-eda-v1-e.pdf>.
- 21 Міністерство оборони України, Біла книга 2014.
- 22 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №25, Вінниця, серпень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №39, Краматорськ, березень 2023 р.
- 23 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №27, Житомир, листопад 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №13, Ковель, лютий 2023 р.
- 24 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №1, Київ, січень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №6, Київ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.
- 25 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №5, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.
- 26 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом з питань ЦВС, №34, Київ, лютий 2023 р. Безпосередній досвід служби автора в якості офіцера ЦВС ЗСУ підтверджує слова цих респондентів.
- 27 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №15, Рівне, березень 2023 р.
- 28 Інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №40, Запоріжжя, жовтень 2022 р.
- 29 Pew Research Center, «Розділ 3. Українська громадська думка: невдоволення поточними умовами, пошук шляхів виходу з кризи», у дослідженні «НАТО звинувачує Росію в українській кризі, але не поспішає надавати військову допомогу», червень 2015 р., <https://www.pewresearch.org/global/2015/06/10/3-ukrainian-public-opinion-dissatisfied-with-current-conditions-looking-for-an-end-to-the-crisis>.
- 30 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №15, Рівне, березень 2023 р.
- 31 Міністерство оборони України, Біла книга 2015. Збройні Сили України, https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2015_eng_WEB.PDF.
- 32 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №9, Краматорськ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №30, Біла Церква, червень 2022 р.
- 33 Закон України «Про військово-цивільні адміністрації», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>.
- 34 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №31, Чернігів, вересень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органів місцевого самоврядування, №39, Краматорськ, березень 2023 р.
- 35 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №24, Хмельницький, серпень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №36, Харків, жовтень 2022 р. Безпосередній досвід служби автора в якості офіцера ЦВС ЗСУ підтверджує слова цих респондентів.
- 36 Центр передового досвіду ЦВС, «Українське ЦВС – Quo Vadis?» 5 грудня 2015 р., <https://www.cimic-coe.org/news/ukrainian-cimic-quo-vadis>.
- 37 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №6, Київ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №13, Ковель, лютий 2023 р.

- 38 Міністерство оборони України, Біла книга 2015.
- 39 Міністерство оборони України, Біла книга 2016, https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2016_ENG_WEB.pdf.
- 40 Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження змін до Переліку військово-облікових спеціальностей», №43, 23 січня 2017 р., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-17#Text>.
- 41 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №20, Київ, січень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №21, Київ, січень 2023 р.
- 42 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №23, Хмельницький, серпень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом з питань ЦВС, №34, Київ, лютий 2023 р. Безпосередній досвід служби автора в якості офіцера ЦВС ЗСУ підтверджує слова цих респондентів.
- 43 Міністерство оборони України, Біла книга 2017, https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2017_eng_Final_WEB.pdf; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.
- 44 Міністерство оборони України, Біла книга 2018, https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2018_eng.pdf; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №2, Київ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р.
- 45 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №19, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №20, Київ, січень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №21, Київ, січень 2023 р.
- 46 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №19, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №22, Київ, лютий 2023 р.
- 47 І.М. Коропатнік, «Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України», дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, <https://dpuvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/12/1.pdf>.
- 48 Указ Президента України «Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України», № 23/2019, 30 січня 2019 р., <https://www.president.gov.ua/documents/232019-25974>.
- 49 Наказ Генерального штабу Збройних Сил України №131 від 2 квітня 2019 р. «Про затвердження Тимчасової настанови з цивільно-військового співробітництва у ході підготовки та застосування Збройних Сил України».
- 50 Доктрина «Цивільно-військове співробітництво», СП 9-00(01).01, 1 липня 2020 р.
- 51 Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій», № 68/2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.
- 52 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №2, Київ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №31, Чернігів, вересень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №35, Харків, жовтень 2022 р.
- 53 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №31, Чернігів, вересень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом з питань ЦВС, №32, Київ, лютий 2023 р.
- 54 Закон України «Про правовий режим воєнного стану», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
- 55 Там же.
- 56 Там же.
- 57 Інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №38, Рівне, листопад 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №24, Хмельницький, серпень 2022 р. Безпосередній досвід служби автора в якості офіцера ЦВС ЗСУ підтверджує слова цих респондентів.
- 58 Указ Президента України «Про утворення військових адміністрацій», № 68/2022, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>.
- 59 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №31, Чернігів, вересень 2022 р.
- 60 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №29, Біла Церква, червень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом з питань ЦВС, №32, Київ, лютий 2023 р.
- 61 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р.
- 62 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №10, Краматорськ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р.
- 63 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №5, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №22, Київ, лютий 2023 р.
- 64 CIVIC, «Самозахист в дії: як цивільне населення України протистояло загрозам на початку повномасштабного російського вторгнення», лютий 2023, https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2023/03/CIVIC_Ukraine-SelfProtect_UKR.pdf.
- 65 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №11, Краматорськ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №14, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №18, Київ, лютий 2023 р.
- 66 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №18, Київ, лютий 2023 р.
- 67 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №2, Київ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р.
- 68 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №13, Ковель, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №21, Київ, січень 2023 р.
- 69 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №29, Біла Церква, червень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №41, Запоріжжя, жовтень 2022 р.
- 70 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №1, Київ, січень 2023 р.
- 71 Там же; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №9, Краматорськ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №18, Київ, лютий 2023 р.
- 72 Наказ Головнокомандувача ЗСУ, «Положення про підрозділи ЦВС», № 299, 11 листопада 2022 р.
- 73 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №1, Київ, січень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №17, Київ, січень 2023 р. Безпосередній досвід служби автора в якості офіцера ЦВС ЗСУ підтверджує слова цих респондентів.
- 74 Там же.
- 75 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №26, Вінниця, серпень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №31, Чернігів, вересень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №36, Харків, жовтень 2023 р.
- 76 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №4, Київ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р. Безпосередній досвід служби автора в якості офіцера ЦВС ЗСУ підтверджує слова цих респондентів.

- 77 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №2, Київ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №21, Київ, січень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №35, Харків, жовтень 2022 р.
- 78 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №12, Суми, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №20, Київ, січень 2023 р.
- 79 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №4, Київ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №29, Біла Церква, червень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом з питань ЦВС, №34, Київ, лютий 2023 р.
- 80 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №19, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №21, Київ, січень 2023 р.; досвід CIVIC під час травневого курсу з питань ЗЦН у 2023 році.
- 81 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №22, Київ, лютий 2023 р.; безпосередній досвід служби автора на посаді офіцера ТрО.
- 82 Згідно з військовою доктриною США, процес прийняття військових рішень (ППВР) – це методологія планування, яка використовується для осмислення обстановки і завдання, розробки потенційних способів дій і підготовки оперативних планів або наказів. Цей підхід також використовується в НАТО.
- 83 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом ЦВС, №32, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №37, Рівне, листопад 2022 р.
- 84 Розпорядження Кабінету Міністрів, «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні», № 181-р, 24 лютого 2022 р., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text>
- 85 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №28, Житомир, листопад 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом з питань ЦВС, №33, Київ, січень 2023 р.
- 86 Інтерв'ю CIVIC з експертом з питань ЦВС, №32, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №40, Запоріжжя, жовтень 2022 р.
- 87 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №17, Київ, січень 2023 р.; Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №31, Чернігів, вересень 2022 р.
- 88 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №9, Краматорськ, березень 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №23, Хмельницький, серпень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом з питань ЦВС, №32, Київ, лютий 2023 р.
- 89 CIVIC завершив дослідження взаємозв'язку між дезінформацією та шкодою цивільному населенню, результати якого будуть опубліковані в наступному звіті. Див. також інтерв'ю CIVIC з представником органу місцевого самоврядування, №41, Запоріжжя, жовтень 2022 р.
- 90 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №31, Чернігів, вересень 2022 р.; інтерв'ю CIVIC з експертом ЦВС, №34, Київ, лютий 2023 р.
- 91 Інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №8, Київ, лютий 2023 р.; інтерв'ю CIVIC з офіцером ЦВС, №14, Київ, лютий 2023 р.; безпосередній досвід служби автора на посаді офіцера ТрО.
- 92 «Укриття: чи можна покращити ситуацію ще під час війни?», Deutsche Welle, 26 серпня 2022 р., <https://www.dw.com/uk/ukritta-i-bomboshovisa-ak-v-ukraini-vipravlaut-pomilki-dovoennogo-casu/a-62923685?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>.
- 93 CIVIC, «Самозахист в дії: як цивільне населення України протистояло загрозам на початку повномасштабного російського вторгнення»



T +1 202 558 6958
E comms@civiliansinconflict.org
civiliansinconflict.org



Звіт було створено та опубліковано завдяки фінансовій підтримці Уряду Канади.
За зміст цієї публікації відповідає CIVIC.
Зміст звіту в жодному разі не відображає позиції Уряду Канади.